

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
Kriminológia Doktori Program

Szalai Alida Zsuzsanna

A környezeti károkozás társadalmi kontrolljának
kriminológiai megközelítése

Doktori értekezés tézisei

Témavezetők:

Dr. Gönczöl Katalin professor emerita (2021-től)

Dr. Borbíró Andrea (2018-tól 2021-ig)

Budapest, 2025

I. Problémafelvetés

A környezeti kár vagy ártalom tágabb kategória, mint a környezetkárosító bűncselekmények.¹ A kriminológiában a környezeti kár megjelenhet a fehérgalléros bűnözést, a gazdasági bűncselekményeket, az állami, a vállalati, illetve az állami-vállalati bűncselekményeket vizsgáló kutatásokban.² A kilencvenes évek elején alakult ki a zöld kriminológia ernyőfogalma (Lynch, 1990), amely valamilyen szinten egybefogta ezeknek a kutatásoknak a környezeti károkozással kapcsolatos eredményeit, és támogatta a közös fogalomkészlet kialakulását amellet, hogy megmaradt a különböző megközelítésmódokból eredő differenciáltság és sokszínűség is. A zöld kriminológiai irányzat egyik alaptétele az, hogy a legtöbb környezeti kár a legalitás és az illegalitás folytonosságán található szürke zónában helyezkedik el (Ruggiero és South, 2010). Vannak olyan súlyos formái, amelyekre már a büntetőjog is reagál, de sok esetben ezek büntetőjogi fogalmak között nem értelmezhető ártalmak, amelyek olyan alapvető emberi jogokat sérthetnek, mint például az egészséghez, az élelemhez és a vízhez való jog (Zaitch, Boekhout van Solinge és Müller, 2014).

A zöld kriminológia elméleti bázisából kiindulva az értekezés egyrészt azt vizsgálja, hogy a globális piacgazdaság – az ipari fogyasztói társadalommal együtt – hogyan járul hozzá a környezeti károkozáshoz, másrészt ezzel kapcsolatban azt, hogy mi történik azokkal az emberekkel és közösségekkel, amelyek világszerte küzdenek a környezeti károkat okozó beruházások és iparágak ellen. Nemzetközi és civil szervezetek is rávilágítanak arra, hogy különböző, sok esetben represszív reakcióknak vannak kitéve azok a környezetvédők, akik a természeti erőforrások körüli konfliktusok frontvonalában tevékenykednek, mert üzleti és nemzetgazdasági érdekeket veszélyeztetnek (ARTICLE 19 2016; Global Witness 2019, 2023, 2024). Ezek a gyakorlatok megjelenhetnek a kriminalizációban, különböző puha kontrolleszközökben, a környezetvédők címkézésében, az őket ért atrocitásokban és fenyegetésekben, illetve az ellenük elkövetett, akár életellenes bűncselekményekben is. Az áldozatok lehetnek a környezeti károkozás által érintett közösség aktivistái, társadalmi mozgalmak és civil szerveződések tagjai, jogvédők vagy újságírók. A Global Witness adatai szerint 2023-ban 196 – a becslések szerint 2012 óta összesen 2106 – olyan környezetvédőt öltek meg, akik a környezetüket és a földjüket védték különböző iparágak – mint például a bányászat, a fakitermelés, az ipari mezőgazdaság vagy a hidroelektrika – terjeszkedése ellen (Global Witness 2024). A Global Witness (2024) tudomására jutott életellenes bűncselekmények szinte kizárólag

¹ az angol *harm* kifejezés fordítása, amelyre a kár, illetve az ártalom magyar kifejezéseket használok. Itt a kár fogalma, attól függően változhat, hogy milyen megközelítésmódot alkalmazunk. Nem fedti teljesen a magyar jogban használatos terminológiát, de átfedések lehetnek. Kutatásomban azokkal a környezeti károkkal foglalkozom, amelyek mögött állami és/vagy piaci szereplők és érdekek állnak.

² Ezeknek kutatásoknak Sutherland (1949) fektette le az alapját a fehérgalléros bűnözés koncepciójával. Dolgozatomban az angolszász szakirodalomban ernyőfogalomként elterjedt *hatalommal rendelkezők bűncselekményei* (*crimes of the powerful*) terminológiát használok (Barak, 2015).

a globális dél országaiban történnek – 2023-ban 85 százalékuk Latin-Amerikában – leginkább az őslakos közösségeket veszélyeztetve. Ezekre a bűncselekményekre az elkövetők büntetlensége és a magas látencia is jellemző (Lynch, Stretesky, és Long, 2018). Az aktivisták kriminalizációjával, címkézésével, valamint az őket ért fenyegetésekkel és atrocitásokkal azonban Európában vagy az Egyesült Államokban is találkozhatunk, ez a gyakorlat világszerte még több környezetvédőt érint. Pontos adatokról nincs tudomásunk, civil szervezetek jelentései szerint ezeknek az eseteknek is igen nagy a látenciája (ARTICLE 19, 2014).

Ha az állami és a privát szereplők által alkalmazott represszív gyakorlatokra egyfajta kontrollmechanizmusként tekintünk, akkor érdemes azt is megnézni, hogy ezek a történetek milyen tágabb folyamatba illeszkednek. A vizsgálódást a környezeti károkhoz vezető folyamatoknál, és azok társadalmi kontrolljánál kezdem. Innen kiindulva, egyrészt megvizsgálom azokat a piacgazdasági gyakorlatokat és érdekeket, amelyek környezeti károkozás mögött állnak. Másrészt vizsgálom a környezeti kár lehetséges társadalmi kontrollját, amelynek intézményesült formáit többek között nemzeti és nemzetközi jogszabályok, nemzetközi szervezetek egyezményei, valamint emberi jogi dokumentumok alkotják. Itt felmerül az a kérdés, hogy milyen hatékonysággal működik a környezeti károkozás intézményesült kontrollja. Rojas-Páez (2014) arra hívja fel figyelmet, hogy a környezetkárosító tevékenységek szabályozását érintő nemzetközi jogszabályokban és egyezményekben is a kapitalista piacgazdaság és annak logikája tükröződik. Mivel nem szakítanak a környezeti károkozás eredetével (Lynch és mtsai., 2013), nem nyújtanak megfelelő védelmet a globális piaci folyamatok környezet-pusztításaival szemben. Ezek a piaci folyamatok helyi szinten súlyos környezeti károkat és társadalmi konfliktusokat okozhatnak, valamint a mögöttes gazdasági és politikai érdekek hozzájárulhatnak a károkozás ellen fellépők tevékenységének kontrolljához.

Az intézményesült kontroll sokszor megtapasztalt elégtelenségéből kiindulva, érvelésemben az érintett közösség szintjén kialakuló ellenállásra a környezeti károkozás informális társadalmi kontrolljaként tekintek, amely az előbbi hiányosságaira reagál. Az ellenállás megnehezítésének és elnyomásának eszköztárát a rezisztencia kontrolljaként értelmezem. Az informális társadalmi kontroll és az intézményesült kontroll interakcióinak vizsgálata nem újkéletű a kriminológiában (Cohen, 1985; Garland, 2001; Ferrell, Hayward and Young, 2008; Borbíró, 2011). Kutatásomban viszont nem a bűnözést és a bűnözéskontrollt vizsgálom, hanem tágabb értelemben a környezeti károkozást, és annak kontrollját.

II. A kutatás céljai és módszertana

A kutatás egyik célja a hatalom és az ellenállás dinamikájának feltárása a környezetkárosítással összefüggő érdekkonfliktusok által generált kontrollmechanizmusok vizsgálatával. Ezáltal a

környezetkárosítás reprodukciós folyamatainak megértéséhez való hozzájárulás. Az elemzéshez kettős szempontrendszert alkalmazok, amely a dolgozat felépítését is kialakítja:

- a) Kutatásom egyik fő témája az ellenállás, illetve az ellenállás kontrollja (megnehezítése és elnyomása). Ezen belül a környezetkárosítás társadalmi kontrolljának különböző formái közötti dinamikák feltárására, illetve annak megértésére helyezem a hangsúlyt, hogy ezek hogyan járulnak hozzá a környezeti károkozás újratermelődési folyamataihoz. Itt elsősorban a környezeti károkozáshoz kapcsolódó társadalmi kontroll különböző formáinak bemutatására, illetve a köztük megjelenő dinamikák feltárására törekszem. Mivel a kritikai kriminológiák egyre nagyobb teret biztosítanak a társadalmi viszonyok által közvetített károk vizsgálatának (DeKeseredy, 2011), ezért érdemes megismerni és elemezni azokat a mechanizmusokat és eszközöket, amelyek a társadalmi és környezeti károk kontrolljához kapcsolódnak, illetve azokat az érdekeket és érdekkonfliktusokat, amelyek alakítják ezeket.³ Ezért kutatásomban **a környezeti károkozáshoz és az ellenálláshoz köthető társadalmi kontroll különböző formáit vizsgálom**, amelyet az értekezés 4. fejezetében fejtek ki bővebben.
- b) Ehhez viszont megkerülhetetlen a **környezeti károkozáshoz vezető globális folyamatok, az abban megjelenő hatalmi viszonyok és gazdasági érdekek elemzése**, amely a kutatás másik lényeges szempontrendszere. Ahhoz, hogy környezeti károkozás, illetve annak reprodukciója szempontjából a globális és a lokális, társadalmi viszonyokat alakító konfliktusának hatását megértsük, a makro szintű folyamatokat is vizsgálnunk kell. Ezt az értekezés 3. fejezetében, az elméleti keretrendszerrel együtt tárgyalom.

Ezt a kettős szempontrendszert végül az értekezés 5. fejezetében egy esettanulmányban szintetizálom, amelyben a gödi Samsung gyár által okozott környezeti károkat és társadalmi konfliktust, illetve a hozzá kapcsolódó társadalmi kontrollmechanizmusokat vizsgálom dokumentumelemzés és aktivistákkal, illetve helyi lakosokkal készült interjúk alapján.

Annak ellenére, hogy a hazai kriminológiai gondolkodásban az elmúlt tíz évben már megjelent a zöld kriminológiai megközelítés (ld. pl. Irk, 2016; Zachar, 2020; Molnár, 2021; Szalai, 2023), még mindig nem elég meghatározó, így e kutatás kriminológiaelméleti céljai között az is szerepel, hogy a hazai kriminológiában megerősítse a környezeti károkat és bűncselekményeket vizsgáló zöld kriminológiai irányzatot. Másrészt – mivel a kutatásban hangsúlyosan megjelenik az elméletorientáltság – az értekezés céljai között szerepel, hogy a

³ Kutatásomban nem törekszem a környezeti kár pontos definiálására, hanem inkább a környezeti kár társadalmi kontrolljának elemzésével azoknak a dinamikáknak és diskurzusoknak a bemutatására, amelyek egy adott esetben alakíthatják a környezeti ártalom észlelését, amely hatást gyakorolhat a kontroll formáira is.

zöld kriminológiai keretet gazdagítsa a társadalmi kontroll megközelítéssel, amely újszerű megközelítése a környezeti károk és az ellenállás vizsgálatának.

A dolgozat sajátos fogalmi keretét a zöld-kulturális kriminológia elméleti rendszerébe integrált társadalmi kontroll megközelítés adja, amely az esettanulmány elemzési keretét is kialakítja. Ebben a dinamikus modellben a környezeti károkozás körül kialakuló társadalmi kontroll különböző formái közötti interakciók vizsgálatára helyezem a hangsúlyt. Ezen belül megkülönböztetem a környezeti károkozás, valamint a környezeti károkozás ellenében kialakult rezisztencia társadalmi kontrollját. A társadalmi kontrollal kapcsolatban a szakirodalom (Cohen, 1985; Garland, 2001) különbséget tesz a formális (intézményesült), és az informális kontroll között.

1. A környezeti károkozás társadalmi kontrolljának formális vetületét alkotják a környezetkárosító tevékenységek kontrolljára irányuló normatív rendszerek és jogszabályok. A környezeti károkozás informális kontrolljaként értelmezem az érintett közösségek rezisztenciáját, illetve tágabb értelemben, a környezetvédelemmel kapcsolatos társadalmi mozgalmakat. Ebben a kontextusban a környezeti károkozás informális kontrollja az intézményesült kontroll, vagyis a jogi formális kontrolleszközök hiányosságaira vagy elégtelen működésére reagál. Sok esetben a jogi kontrollmechanizmusok kikényszerítése a rezisztenciának az egyik eszköze.
2. Azzal kapcsolatban is beszélhetünk a formális és az informális kontroll eszközeiről, hogy milyen reakciókat válthat ki a rezisztencia azok körében, akik a környezeti károkozást okozó gazdasági folyamatokat támogatják. A rezisztencia és a társadalmi mozgalmak formális kontrollja megjelenhet az aktivisták kriminalizációjában, vagy akár a demonstrációk lehetőségének korlátozásában, amely különböző pontokon kapcsolódhat a kriminálpolitikához. Az ellenállás informális és jogellenes kontrolljaként értelmezhetjük többek között a környezetvédők ellen elkövetett erőszakos és életellenes bűncselekményeket és az őket érő fenyegetéseket. Az ellenállás informális kontrollja (elnyomása) nem ér véget a represszív kontroll eszközeivel. Olyan gyakorlatokkal is találkozhatunk, amelyek úgynevezett puha kontrolleszközökkel próbálják gyengíteni az ellenállást, mint például az adott környezeti kárt okozó vállalat társadalmi felelősségvállalás programja.

Ezekből adódóan kutatásom elején az alábbi munkahipotézist állítottam fel:

A környezeti károkozás gyenge intézményesült kontrollja, illetve a környezeti károkat okozó gazdasági tevékenységek intézményesült elősegítése a társadalom részéről olyan informális kontrollmechanizmusokat válthat ki, amelyek az ellenállás különböző formáiban jelennek meg.

Az ellenállás kontrolljára és elnyomására irányuló gyakorlatok felerősítik a környezeti károkozás reprodukciós folyamatait.

Ebből kiindulva a következő kutatási kérdéseket fogalmaztam meg:

1. Milyen jellegzetességeket és összefüggéseket fedezhetünk fel a környezeti károkozás intézményesült és informális társadalmi kontrolljában?
2. Hogyan valósul meg az ellenállás kontrollja (elnyomása)?
3. A környezeti károkozás és az ellenállás kontrollja hogyan kapcsolódik a környezeti károkozás reprodukciós folyamataihoz?

Alapvetően elméletorientált kutatást folytattam, amelyben keverednek az alapkutatás és a magyarázó kutatás elemei (Semens, 2011). Az alapkutatás jellegéből kiindulva a kutatási probléma jellegzetességeinek feltárása, illetve a megértését elősegítő elméleti keret létrehozása a hangsúlyos, de nem szorítkozom kizárólag erre. A környezeti károkozás körül kialakuló társadalmi kontroll különböző formái közötti dinamikák vizsgálatából levont következtetések a környezetkárosítás reprodukciós folyamatainak megértéséhez járulnak hozzá, tehát ebből a szempontból magyarázó jellege is van a kutatásnak.

A kutatási problémában mind a makro, mind pedig a mikro szinten tapasztalható társadalmi jelenségek kulcsfontosságúak. A makro és az interakciók szintjén megjelenő társadalmi jelenségek együttes vizsgálatából adódóan kutatás módszertani megfontolásaihoz a **kritikai** és a **fenomenológiai** episztemológiák nyújtják az alapot (Scotland, 2012). A kutatási folyamatban a makro szinthez köthető a környezeti károkozáshoz vezető hatalomviszonyok és struktúrák feltárása, amely mögött a kapitalizmus felhalmozási és termelési gyakorlatai állnak. A mikro szintű társadalmi jelenségekhez és jelentéstartalmak feltárásához kapcsolja a kutatást az érintett közösségek ellenállása, és az erre adott, kontroll típusú reakciók vizsgálata. Így a fenomenológiai megközelítéssel azokat a környezeti károkozásról alkotott percepciókat, és annak különböző értelmezéseit is vizsgálhatjuk, amelyek az ellenállás kialakulásában, illetve annak kontrolljában játszhatnak szerepet.

Kutatásom első felében a hangsúly a dokumentum- és tartalomelemzésen volt, amelyben civil és nemzetközi szervezetek jelentéseit, szakirodalmakat, oknyomozó újságírói riportokat, videóinterjúkat, dokumentumfilmeket (Nádasi, 2004) és a környezeti konfliktusok különböző eseteit elemezve arra jutottam, hogy a társadalmi kontroll a környezeti károkozásnak és a hozzá kapcsolódó társadalmi konfliktusok vizsgálatának lehetséges értelmezési kerete. A dokumentumelemzés végigkísérte a kutatást, mivel a kiválasztott gödi esettel kapcsolatban igen sok másodlagos adatforrás érhető el, ezért azoknak az esettanulmány elkészítésében is kiemelt szerepe volt.

Ahhoz, hogy a környezeti károkozás vizsgálatához a társadalmi kontroll fogalmi keretének alkalmazhatóságát bemutassam, az esettanulmány módszertanát választottam (Hancock és

Algozzine, 2006; Mills, Durepos és Wiebe, 2010). Az esettanulmány elkészítéséhez másodlagos adatforrásokra és saját empirikus kutatásra támaszkodtam. Ennek keretén belül a kvalitatív adatgyűjtési szemléletet és az ehhez kapcsolódó módszereket – félig strukturált interjúk, megfigyelés, kvalitatív tartalomelemzés, dokumentumelemzés – alkalmaztam (Corbin és Strauss, 2015). Az esettanulmány-alapú kutatási módszerben a kiválasztott esetek az elemzési egységek, amelyeket sajátos kontextusukban többféle adatforrás segítségével értelmezhetünk (Yin, 2003). Egy eseten belül feltárhatjuk a vizsgált jelenséget és annak különböző észleléseit ezért ez a módszer jól illeszkedik a fenomenológiai és konstruktivista szemlélethez (Baxter, Susan Jack and Jack, 2008).

A terepmunkát 2024. március és 2024. július között végeztem Gödön. Tizenhárom interjút készítettem, amelyből kettő szakértővel – a Greenpeace vegyipari szakértőjével és a vízművek szakértőjével –, a többi pedig a Göd-ÉRT Környezetvédelmi és Városvédő Egyesület néhány tagjával, valamint gödi lakosokkal készült. A „hatalmasok bűnözését” vizsgáló kriminológiai kutatások egyik legnehezebb feladata, hogy hozzáférjen olyan vállalati és állami szereplőkhöz, akik érintettek, vagy információval rendelkeznek az adott ügyben (Beizsley, 2019). Törekedtem arra, hogy a környezeti károkozás mögött álló üzleti vagy állami szereplőkkel készítsek félig strukturált interjúkat, hogy ezáltal a mögöttes érdekkonfliktusokat is árnyaltabban tudjam bemutatni, de megkereséseimre Göd város önkormányzata, a Samsung SDI és a Pest Vármegyei Kormányhivatal nem válaszolt.

III. Az értekezés felépítése

Az értekezés 3. fejezetében a környezeti károkozáshoz vezető globális folyamatokat, illetve a környezeti károkozás kriminológiai vizsgálatának elméleti keretét mutatom be. A kutatás során a kritikai kriminológiák elméleti és módszertani bázisából dolgozom (l. pl. DeKeseredy, 2011; Borbíró, 2018). Az elméleti fejezet első felében röviden bemutatom a kritikai paradigma kiindulópontjait, majd kitérek a globalizáció gazdasági dimenziójának kutatásom szempontjából lényeges implikációira, valamint a globális és a lokális Bauman (1998) által ábrázolt konfliktusára. A lokális és a globális konfliktusához szervesen kapcsolódik a szabadság aszimmetrikus eloszlása (Ruggiero, 2015) is, amely a hatalommal rendelkezők kriminalitásához kapcsolja az elméletet. Az elméleti keret a *hatalommal rendelkezők bűncselekményeinek kriminológiai kutatásaira* is támaszkodik, amelyekben hangsúlyosan megjelenik a *globalizáció gazdasági dimenziója* (l. pl. Rothe és Friedrichs, 2014; Barak, 2015; Ruggiero, 2015b; Bittle et al., 2018). Az elméleti fejezet ezt követő részében részletesebben bemutatom a környezeti károkat és bűncselekményeket vizsgáló zöld kriminológia elméleti alapjait (l. pl. South, 2009; White, 2009; Lynch et al., 2013; Potter, 2014; Hall, 2015; Walters, 2018; Brisman és South, 2019), majd azoknak a szerzőknek az

érveléséhez csatlakozom, akik a zöld kriminológiának a kulturális kriminológiához való erősebb kapcsolódását szorgalmazzák (l. pl. Ferrell, 2013; Brisman és South, 2014).

Az értekezés 4. fejezetében a környezeti károkozás körüli konfliktusok vizsgálatához a társadalmi kontroll dinamikus elemzési modelljét vezetem be, amely elősegíti azoknak az interakcióknak a megértését, amelyek a környezeti károkozás társadalmi kontrolljának különböző megjelenési formái között jönnek létre. Ehhez áttekintem a társadalmi kontroll tudományos vizsgálatának főbb mérföldköveit, majd azokat a mikro és makro szintű hatalomelméleti megközelítéseket, amelyek a társadalmi kontrollt formálhatják. A fejezet második felében, ahhoz, hogy a környezeti károkozás társadalmi kontrolljáról átfogó képet kapjunk röviden bemutatom a környezeti károkozás formális kontrolljának nemzetközi kereteit. Ezek után a fejezetben az ellenállást, mint egyfajta informális társadalmi kontrollt mutatom be a környezeti konfliktusokban, majd a fejezet utolsó részében az ellenállás kontrolljának (elnyomásának) formális és informális eszközeire térek ki.

Az értekezés 5. fejezetében az esettanulmányban a gödi Samsung SDI akkumulátorgyára által okozott környezeti károkat, a formális szabályozási környezetet, az ellenállást és az ellenállás kontrollját, valamint annak nehezítő tényezőit vizsgálom. Az elektromobilitáshoz szükséges akkumulátorok gyártásával kapcsolatban igen sok környezetvédelmi dilemma merül fel, többek között a lítium bányászat, az akkumulátorok gyártása, valamint a selejtek és a hulladékok tárolása és tervezett újrahasznosítása által okozott környezeti károk (l. pl. Abelvik-Lawson, 2019; Éltető, 2024c; Györffy, 2023a). A környezeti károk következetesen betartott szigorú szabályozási környezetben kisebb eséllyel következnek be, vagy válnak súlyossá. Ez a szabályozási környezet Uniós szinten még csak alakulóban van, ugyanakkor az akkumulátorgyártáshoz és a hulladékkezeléshez kapcsolódó üzemek környezetkárosító hatásai már több magyarországi településen érzékelhetőek (Éltető, 2023, 2024).

IV. A kutatás főbb eredményei

Az értekezésben bemutatott gödi esettanulmány a klímaváltozás hatásait csökkenteni hivatott gyakorlatokból eredő paradox környezeti károk (White, 2012) vizsgálatához járul hozzá. South (2009) szerint a környezeti károkozás nem választható el a globális piac működésének gyakorlataitól, amely a természeti erőforrások túlzott mértékű kiaknázására és elpazarlására ösztönöz. A magyarországi esettanulmányban nagyon jól érzékelhető, hogy a környezeti károkat okozó viselkedésformák sok esetben nem minősülnek bűncselekménynek, így a zöld kriminológia vizsgálati tárgya szürke zónába esik. A gödi Samsung gyár esetében ez egyrészt az óriási víz- és energiaigényben nyilvánul meg, másrészt a szabálytalan működés által okozott olyan környezeti károkból, mint a zaj-, levegő- és a talajvízszennyezés. Azt is nagyon jól alátámasztja a magyarországi eset, hogy ebben a szürke zónában a vállalatok és az állam bűncselekménynek

nem minősülő tevékenységei – illetve a hatóságok mulasztásai – okozhatnak akár nagyon súlyos környezeti károkat is (Hall, 2015).

A gödi esettanulmány szemléltető példája annak, hogy a globális piacgazdaságban a kapitalizmus folyamatos növekedésre törekvő logikája olyan egyenlőtlen földrajzi tereket hoz létre (Aas, 2012), amelyben bizonyos közösségek kénytelenek együtt élni a piacgazdaság által okozott környezeti károkkal, ugyanakkor a piaci szereplők egyfajta „területen kívüliséget” élveznek (Bauman, 1998). Ráadásul a profittermelés a szabadpiac logikáját követve az adott állam szerepét abban jelöli meg, hogy biztosítsa a piacgazdaság működéséhez szükséges, egyre gyarapodó feltételeket. Ebből adódóan Gödön a helyi lakosok kénytelenek együtt élni a Samsung SDI által okozott zaj-, talajvíz- és levegőszennyezéssel, és nem számíthatnak a döntéshozók és a hatóságok segítségére. Aki elköltözik, még az sem biztos, hogy el tud menekülni. Ezt nagyon jól szemlélteti, hogy volt olyan gödi lakos, aki a Samsung gyár miatt költözött el, de az új lakhelyén is akkumulátor iparági beruházást jelentettek be. A Samsung SDI „területen kívüliségét” egyrészt a vállalatnak nyújtott támogatásokkal és a megengedő jogszabályi környezettel a magyar kormány biztosítja. Ez illeszkedik abba az akkumulátor értékláncot érintő kormányzati stratégiába, amelyben a külföldi és a haza tőkét az állami költségvetés és a környezet rovására támogatják (Gagy, 2024). Másrészt az érinthetetlenséget, az „*állam az államban*” vállalati működés is biztosítja, hiszen ennek eredményeként szinte lehetetlen belelátni a Samsung SDI tényleges működésébe.

Környezeti kár, mint társadalmi konstrukció

Mol (2017) szerint a környezeti kár meghatározásával kapcsolatos dilemmákat a környezeti kár észlelésében közre játszó hatalmi viszonyok, technikák és dinamikák vizsgálatával érdemes feloldani, mivel ezek befolyásolják azt, hogy egy bizonyos környezeti kár legális károkozássá, megtűrt illegális károkozássá, vagy nem tűrt illegális károkozássá válik. Kutatásomban a környezeti kár társadalmi kontrolljának elemzésével azoknak a dinamikáknak és diskurzusoknak a bemutatására törekedtem, amelyek adott esetekben alakíthatják a környezeti kár észlelését. Ezekben fontos szerepe van a hatalmi viszonyoknak, ráadásul hatással vannak a környezeti kár kontrolljának különböző formáira is.

Az esettanulmány nagyon jól szemlélteti, hogy a helyi lakosoknak milyen percepcióik vannak a környezeti károkozással kapcsolatban, valamint azt, hogy milyen diskurzusok, hatalomviszonyok és technikák befolyásolják azt, ahogyan a helyiek észlelik a körülöttük történő környezetszennyezést. Ezzel kapcsolatban nagyon fontos a bizalom kérdése. Milyen mérésekben és adatokban bíznak, bízhatnak meg a helyi lakosok? Sokan nem bíznának meg az önkormányzat és a hatóság méréseiben civil ellenőrzés nélkül. Mivel a hatóság nem ellenőrzi azt, hogy a gyár által bejelentett adatok valóságosak-e, ezért nem lehet minden kétséget kizáróan kijelenteni azt,

hogy nem történik-e még súlyosabb környezetszennyezés annál, mint amiről a helyi civilek tudomást szerezhetnek. A döntéshozókat és a hatóságokat mentető narratíva szerint, nehezíti a dolgukat, hogy viszonylag új iparágról van szó és a használt veszélyes vegyi anyagok, illetve azok bomlástermékeik tényleges, hosszú távon a környezetre és emberi egészségre gyakorolt hatásai még nem teljesen ismertek, csak a kockázatokat lehet felmérni. Vannak ugyanis olyan vegyi anyagok, amelyeknek környezetbe kerülésére még nincsenek mindenhol határértékek megszabva – mint például az NMP, amelynek a levegőben már van, a talajban még nincs határértéke.

Az esettanulmány rávilágít arra, hogy a környezeti károkozással kapcsolatos percepciók formálásában a károkozás körüli diskurzusoknak kardinális szerepe van. A helyi ellenállásnak fontos szerepe volt abban, hogy egyáltalán tudomást szereztek az okozott környezeti károkról, valamint, hogy ezeket a helyi lakosoknak kommunikálták. Ezzel szemben áll az a kormányzati narratíva, amely szerint az akkumulátor iparági beruházásoknak nagyon szigorú környezetvédelmi előírásoknak kell megfelelniük és mindent megtesznek annak érdekében, hogy a helyiek biztonságban érezzék magukat. Ennek ellent mond az, hogy sokszor az információk elérhetetlenné tételével próbálják elfedni a tényleges környezeti károkat.

A környezeti károkozás társadalmi kontrollja

Az értekezésben a társadalmi kontrollnak olyan dinamikus modelljét vezetem be a környezeti károkozás és a társadalmi mobilizáció körül kialakuló komplex kontrollmechanizmusok vizsgálatához, amelyben keverednek azok a kritikai és az interakcionista kriminológiai megközelítések, amelyek segítik a globális és a lokális folyamatok összefüggéseinek árnyalt megértését. Mivel a társadalmi kontroll valamilyen formában minden környezeti konfliktusban megjelenik, ezért a kontrollmechanizmusok vizsgálatát középpontba helyezve az elméleti megközelítés hozzájárulhat a világ különböző pontjain tapasztalt, környezeti károkozással kapcsolatos személyes és közösségi problémák globális gazdasági, politikai és társadalmi folyamatokba illesztéséhez is. Kutatásomban a társadalmi kontroll mindkét formájának – az állam szerepét hangsúlyozó formális kontrollnak, illetve az informális társadalmi kontrollnak – kiemelkedő szerepe van.

A társadalmi kontroll fogalmi kerete alkalmazásának kriminológia-elméleti vonatkozása is van. *E szerint, ha a kriminológia hatáskörét kiterjesztjük azokra a társadalmi viszonyok (intézmények és gyakorlatok) által közvetített károk vizsgálatára, amelyek mögött gazdasági és politikai érdekek, valamint a hatalommal rendelkezők cselekményei állnak, akkor érdemes megismerni és elemezni azokat az eszközöket, amelyek a társadalmi és környezeti károk kontrolljára irányulnak, illetve azokat az érdekeket és érdekkonfliktusokat, amelyek ezeket alakítják.*

1. Milyen jellegzetességeket és összefüggéseket fedezhetünk fel a környezeti károkozás intézményesült és informális társadalmi kontrolljában?

A környezeti károkozás formális kontrollját átjárja a piacgazdaság és a természet dilemmája, amelyben még mindig a gazdasági érdekek kerekednek felül. Már Polányi (1944) is rámutatott a kapitalizmus és a természet problematikus viszonyára, vagyis arra, hogy a piacgazdaság folyamatosan növekedésre törekvő logikája a természet kizsákmányolását eredményezi. Ráadásul a nyolcvanas évektől kezdődően a neoklasszikus közgazdaságtani elvekre épülő neoliberális piaci modelljének megvalósulása soha nem tapasztalt természet-pusztítást okozott és az ökológiai válság fő mozgatórugójává vált. Fraser értelmezésében a kapitalizmus kannibálként szállja meg a természetet ahhoz, hogy a termeléshez szükséges erőforrásokat kiaknázza, majd a termelésben és a fogyasztásban keletkezett hulladékok szüllyesztőjeként is felhasználja (Fraser, 2024). A környezeti károkozás formális kontrolljának nemzetközi kereteit vizsgálva arra a következtetésre jutottam – amelyet megerősített a gödi esettanulmány –, hogy a jogi kontrollmechanizmusok kialakulásának, alkalmazásának és kikényszerítésének időigényessége, érdekkonfliktusokkal terheltsége és kapitalizmusba ágyazottsága nem elégséges formális kontroll ahhoz, hogy érdemben visszafordítsa vagy megakadályozza az ökológiai válság súlyosbodását.

A természettel való kapcsolatunkat, és az ezzel kapcsolatos percepcióinkat is kultúránk alakítja, ezért a környezeti károkozás vizsgálata során erőteljes kulturális kötöttséggel találjuk szembe magunkat. Ezért a formális kontroll működésével kapcsolatban lényegesek azok a diskurzusok, amelyek a nyugati társadalmak természettel való viszonyát formálják. Ezzel kapcsolatban Luke (1995) érvelése rávilágított arra, hogy a természet környezetté alakulása a tudományos és szakpolitikai diskurzusokban hozzájárult a természet kizsákmányolásának legitimálásához. Luke (1995) szerint, hogy ha az a diskurzus válik uralkodóvá, amelyben a természet erőforrásként és egyfajta élettelen környezetként definiálódik, akkor onnantól kezdve szinte bármi legitimálható, ami a természet kizsákmányolását illeti. Ez a diskurzív alárendelődés formálja a környezeti károk formális kontrolleszközeit is. Mivel a természet ebben a perspektívában csupán erőforrásként jelenik meg, a környezet védelmét szolgáló jogi eszközök nem tudnak túllépni a gazdasági fejlődést támogató fenntarthatóság narratíváján.

Az ökológiai válságra nemzetközileg elfogadott válaszként érkezett a zöld gazdaság, amely a felszínes ökológiára épül, így nem oldja fel a természet és a kapitalizmus viszonyában rejlő ellentmondásokat. Azt állítja, hogy az a technika, ami hozzájárul a természet pusztításához, meg is mentheti azt. Ez hatással van a károkozás formális kontrolljára és arra, ahogyan gondolkodunk az adott környezeti kárról. A gödi esettanulmány alátámasztotta azt, hogy pusztán a zöld gazdaság nem feltétlen jó válasz a klímaválságra. Azok a klímaválság megoldására tett kísérletek,

amelyek nem szakítanak a kapitalizmus logikájával – címkézzék őket akár fenntartható fejlődésnek, zöld gazdaságnak vagy zöld átállásnak – további környezeti károk forrásai lehetnek. A zöld gazdaság narratívája sokszor legitimációt szolgáltat a környezeti károkat okozó tevékenységek folytatásához. Ez Göd és Magyarország esetében ráadásul olyan szabályozási környezetben történik, amely egyáltalán nem akadályozza meg azt, hogy az akkumulátor iparági beruházások súlyos környezeti károkat okozzanak. A gödi eset nagyon jól szemlélteti azt, hogy a piaci szereplők és a tőke bevonása érdekében az állam úgy kontrollálja a helyi társadalmi és gazdasági tevékenységeket, ahogyan az a globális piaci folyamatoknak előnyös. Legyen akár szó környezetvédelmi, iparbiztonsági vagy munkajogi szabályozásokról és azok kikényszerítéséről. A zöld gazdaságra és energiára való átállás az általam vizsgált gödi esetben további környezeti károk és társadalmi konfliktus forrása volt, így alátámasztotta White (2012) gondolatmenetét a paradox károk vizsgálatának szükségességéről, valamint Ruggiero (2013) állásfoglalását, mely szerint a zöld kriminológiának a mélyökológia felé kellene inkább elköteleződnie. Az értekezés megerősítette azt, hogy amíg az elektromobilitásra való átállás bizonyos környezeti károkat csökkenthet – mint például a nagyvárosokban a szén-dioxid-kibocsátást – az akkumulátor iparági beruházások – amelyekben erőteljesen összefonódnak az állami és a piaci érdekek – további környezeti károkat okoznak.

A környezeti károkozás társadalmi kontrollját posztiszocialista közegben vizsgáltam meg, amelyben Gyórfy (2023a) az ország erőltetett akkumulátor iparághoz kapcsolódó iparosítása és a szocializmus iparpolitikája közötti párhuzamra mutat rá. Az esettanulmányban láthattuk, hogy a Samsung SDI gödi beruházásának állami támogatottsága – mind a pénzübeli, mind a megengedő jogszabályi és hatósági környezeti – fölényes előnyt élvez a helyi lakosok biztonsága és egészséges életkörülményeinek biztosításával, valamint a környezet és a Kárpát-medence természeti kincseinek védelmével szemben. Ezek viszont kivétel nélkül az Alaptörvényben foglalt jogok és kötelezettségek. Göd esetében tehát inkább beszélhetünk a károkozás intézményesült elősegítéséről – megengedő jogi és hivatali környezetről – többek között a beruházások felgyorsításáról és a társadalmi egyeztetés megakadályozásáról.

Ráadásul az EU az autóipar védelmének érdekében annak ellenére támogatja a magyar akkumulátorstratégiát (Polyák, 2024), hogy annak alappillére a kelet-ázsiai vállalatok által felépülő akkumulátor értéklánc (Czirfusz, 2022). Ennek következtében az uniós klímasemlegességi intézkedések, valamint az uniós iparpolitika által megtámogatva a magyarországi autoriter rezsim a német autóipari vállalatok hazai üzemeinek ellátását a kelet-ázsiai befektetőkre építő akkumulátor iparági beruházásokkal tervezi biztosítani (Gagy et al., 2024). Polyák (2024) úgy érvel, hogy a kormány akkumulátorstratégiája inkább politikai, mint gazdasági természetű, mivel a német autóipar kiszolgálása az elmúlt évtizedben is megvédte a kormányt a komolyabb uniós bírálatoktól és szankcióktól. Ez lehetővé tette, hogy a német tőke

háborítatlanul érkezzen az országba (Polyák, 2024), miközben a Fidesz a jogállam folyamatos leépítésével (Bárd és mtsai, 2022) autokráciát hozott létre (Fleck, 2025). Erre ráerősítenek az akkumulátor iparági beruházások, amelyek szabálytalan működése és környezetszennyezése sem ad okot arra, hogy az EU ne támogassa a Fidesz akkumulátorstratégiáját. Ráadásul az EU támogatása konfliktushordozó lehet abból a szempontból, hogy az akkumulátorgyárak és az értéklánchoz tartozó további üzemek létesítésénél az érintett közösségek teljesen magukra maradnak.

A környezeti károkozás társadalmi kontrolljának fogalmi keretében a rezisztenciát, mint a környezeti károkozás informális kontrollját értelmeztem, amely részben a formális kontrolleszközök elégtelen működésére reagál. A helyi lakosok ellenállását a közösségek piaci folyamatokkal szembeni önvédelmi reakciójaként is leírhatjuk (Polányi, 1944), amelynek megvan a lehetősége arra, hogy változást hozzon az adott környezeti konfliktusban. Azzal kapcsolatban, hogy ez milyen feltételekkel következhet be, nagyon fontos azt megvizsgálni, hogy milyen az a társadalmi és politikai környezet, amelyben az ellenállás létrejön és ebből adódóan az aktivistáknak milyen alapvető nehezítő tényezőkkel kell megküzdeniük. E környezetnek azzal összefüggésben is fontos következményei vannak, hogy az ellenállás által használt (kontroll)eszközök milyen hatást váltanak ki, működésbe hozzák-e az intézményesült kontrollt, vagy elősegítik-e annak fejlődését. Az értekezésben a hangsúly a beruházások vagy fejlesztési projektek által kiváltott környezeti konfliktusokban a helyi közösségek ellenállásán volt. Annak érdekében, hogy az ilyen típusú ellenállásról globális kép alakuljon ki, az értekezés a Környezeti Igazságosság Atlasz adatbázisának eseteire, illetve az azokat elemző tanulmányokra támaszkodott (Temper, Bene és Martinez-Alier, 2015b; Martinez-Alier et al., 2016; Scheidel et al., 2020). Ezekből kirajzolódott, hogy a környezeti konfliktusokban létrejövő ellenállások lényeges eszközei a peres eljárások és nagyon fontos eredményük az, hogy megerősítették a közösségi részvételt. A formális keretek közötti jogérvényesítés hatása arra mutat rá, hogy a jogérvényesítésnek a környezeti károkozással szembeni ellenállásban jelentős szerepe van. Ebben a jog pozitív, erőforrásként megjelenő természete nyilvánul meg.

Mivel az ellenállás egyik legfontosabb eszköze a jog és a jogérvényesítés, ezért ebből a szempontból a jogi normák és intézmények teret adnak a rezisztens társadalmi cselekvésnek, illetve azon belül olyan *taktikai manőverezéseknek* (Fleck, 2014), amely az egyéni vagy a kollektív - helyi közösségi - cselekvés transzformatív képességéhez járulhat hozzá, vagyis egy adott ügyben elérhet rész vagy akár teljes, nem csak jogi értelemben vett sikert. A jog, mint a társadalmi mobilizáció egyik fontos eszköze a gödi esettanulmányban is megjelent. Az autoriter politikai környezet viszont ebben az esetben inkább ellehetetleníti azt, hogy a jognak ez a pozitív arca érvényesüljön. Ennek példája az, hogy a hatóságok nem vették figyelembe azt, hogy a bíróság azonnali jogvédelmet rendelt el, így le kellett volna állítani a Samsung SDI egységes

környezethasználati engedélyhez kötött tevékenységeit. Ennek ellenére e területen sok mindent elértek a civilek. Többek között hozzájárultak ahhoz, hogy elinduljon a Samsung SDI esetében a környezeti felülvizsgálat, legyen az NMP-nek kibocsátási határértéke a levegőben, elkezdjék kiépíteni a monitoring rendszert, valamint, hogy olyan információkat tudjanak meg a gyárral kapcsolatban – akár peres úton kikényszerítve –, amelyeket a hatóságok nem szándékoztak nyilvánosságra hozni.

2. Hogyan valósul meg az ellenállás kontrollja (elnyomása)?

A környezeti konfliktusok negatív kimenetelei szempontjából súlyos problémaként definiálódik az aktivisták kriminalizálásának globális, illetve az ellenük elkövetett súlyos bűncselekményeknek leginkább a globális dél országaiban való elterjedtsége. Az ellenállás kontrolljával kapcsolatban az értekezés bemutatja azokat a hatalomgyakorlási technikákat, amelyek hozzájárulnak az ellenállás megnehezítéséhez, valamint azokat az eszközöket, amelyek az ellenállás elnyomását célozzák. Itt a jog, mint az elnyomás eszköze jelenik meg. Ezt alátámasztották azok az esettanulmányban feltárt kormányzati hatalmi eszközök, amelyek egyrészt a politikai elit szándékának társadalmi egyeztetés nélküli megvalósítását szolgálják, másrészt az ellenállás és tágabb értelemben a magyarországi civil társadalom ellehetetlenítését.

A kontrolleszközök céljai és megvalósulási formái – akár az ellenállás kialakulásának megnehezítése a céljuk, akár az ellenállás tevékenységeinek kontrollja –, mindig a helyi sajátosságoknak megfelelően alakulnak, ezért az értekezés 4. fejezetében csak törekedtem a különböző kontrolleszközök kategorizálásra. Az EJ atlasz segítségével másodlagos adatokból megismert esetek, illetve az ellenállás kontrolljának kérdésével foglalkozó szakirodalmak (ld. pl. Fernandez, 2008; Balsiger, 2015; Peterson és Wahlström, 2015; Scheidel et al., 2020; Vegh Weis, 2022) alapján a kontroll eszközeit három kategóriába soroltam, amelyek pontosítását a magyarországi eset jellegzetességei alapján végeztem el.

1. Az ellenállás formális kontrolljával, amelynek szélsőséges esete a kriminalizáció számos esetben találkozhatunk. Megnyilvánulási formái eltérőek a globális dél országaiban – ahol nem ritka, hogy több évnyi szabadságvesztés büntetést kapnak az ellenállás kulcsszereplői – és a globális észak országaiban – az Egyesült Államokban és Európában – ahol ez többek között az aktivisták elleni rendőri intézkedésekben és szabálysértési eljárásokban nyilvánul meg, amelyben a környezetvédő aktivistákat „ökoterroristaként” vagy szélsőséges csoportként állítják be.
2. Az elnyomás egy másik formája a környezetvédő aktivistákat ért atrocitások, illetve az ellenük elkövetett akár nagyon súlyos, életellenes bűncselekmények. Ez utóbbi is leginkább a globális

dél országaira jellemző, míg az aktivistákat ért fenyegetésekkel és atrocitásokkal bárhol, akár Magyarországon is találkozhatunk.

3. A puha kontroll eszközei közé azokat a gyakorlatokat soroltam, amelyben akár a beruházó vállalat, vagy állami szereplők megpróbálják meggyőzni az ellenállás szereplőit és/vagy az érintett közösséget arról, hogy ne folytassanak rezisztens cselekvést, illetve ne is csatlakozzanak az ellenálláshoz. Ez lehet akár különböző a vállalati társadalmi felelősségvállalás nevében végrehajtott program vagy fejlesztés, illetve bizonyos esetben a helyiek különféle előnyökhöz juttatása, vagy kivásárlása. Ide tartoznak azok a retorikai elemek és politikai vagy vállalati diskurzusok is, amelyek az adott beruházást kívánják normalizálni és elfogadtatni a tágabb közönséggel, ezáltal formálva az ellenállást, illetve megkérdőjelezve annak helyénvalóságát és hitelességét.

Az esettanulmányban kirajzolódott, hogy az ellenállás kontrollja szorosan összefonódik az adott gazdasági tevékenység, jelen esetben a Samsung SDI zavartalan működésének és bővítésének elősegítésével. A kontrolleszközök nagy része első sorban az állam által támogatott gazdasági tevékenység, ez esetben a Samsung gyár működésének és folyamatos bővítésének elősegítését célozzák, de több ponton összekapcsolódnak az ellenállás kontrolljával vagy éppen ellenkezőleg, annak negligálásával, amely a piaci érdekek hatalomgyakorlással való komplex összefonódására utal. Mivel az ellenállás egyfajta kellemetlenségként, fenyegetettségként jelenik meg a kormányzati szándékkal szemben, ezért nem lehet teljesen szétválasztani azokat az eszközöket, amelyek a Samsung SDI működésének zavartalanságát támogatják, ezáltal szűkítve az ellenállás mozgásterét – mint például a kiemelt kormányzati beruházással nyilvánítás – azoktól, amelyek közvetlenül a civil aktivisták munkájának megnehezítését vagy hiteltelenítését szolgálják – mint például a Szuverenitásvédelmi hivatal vizsgálata az egyesület ellen.

A terepmunka és a dokumentumelemzés alapján a gödi esetben három olyan kategóriát azonosítottam, amelybe illeszkednek az ellenállás kontrolljának eszközei:

1. *Az ellenállás mértékének mederben tartása.* Ebben a kategóriában jellemzően olyan *puha kontrolleszközökről* beszélhetünk, amelyek különböző állami, helyi önkormányzati és vállalati narratívákra épülnek és amelyek növelik a bizonytalanságot, bizalmatlanságot és a megosztottságot, illetve elfedik a valódi problémát és annak súlyosságát. Ezzel gyengíteni próbálják az ellenállást vagy megakadályozni annak elterjedését, népszerűvé válását. Ide sorolom az akkumulátorgyártás szakmai kérdéseinek kisajátítását a hegemon (párt)politikai diskurzus által, amely hozzájárul a helyi lakosok közügyektől való elidegenedéséhez, illetve a helyi civil szervezetek közötti együttműködés megnehezítéséhez. A kormányzati elnyomás eszköztárának a része a közügyek átpolitizálása, eszerint pártpolitikaként keretezik azokat a szakmai, szakpolitikai kérdéseket, amelyekről nem kívánnak társadalmi egyeztetést folytatni.

Ennek eredményeként, az adott ügyben érintettek, esetünkben a Samsung gyár környezetszennyezési és iparbiztonsági kockázatainak kitett helyi lakosok, sokszor inkább távol tartják magukat a közügyektől. Ez jelentősen megnehezíti a mozgósítást. Ide tartozik az a politikai retorika is, amely az ellenállás megítéléséről, vagy úgy általában véve a civil társadalomról, a tágabb közvéleményt negatív irányba formálja. Továbbá az információk elérhetetlensége, sokszor eltitkolása vagy félremagyarázása a helyi közösségben fokozza a bizalmatlanságot, valamint növeli a bizonytalanságot az akkumulátorgyárak környezetre és egészségre gyakorolt hatásainak észlelésével kapcsolatban. Szintén a puha kontrolleszközhöz soroltam azokat az önkormányzat által szervezett közösségi programokat, amelyek egyfajta pótcselekvésként értelmezhetők, és amelyek a helyi lakosok közérzetét úgy próbálják javítani, hogy közben a szorongásuk egyik fő okáról nem vesznek tudomást. Ilyen szempontból puha kontrolleszközként értelmezem a Samsung társadalmi felelősségvállalás programjait (CSR) is, amelyek a vállalat zöldre festésével maszkírozzák el azokat a súlyos iparbiztonsági kockázatokat és környezeti károkat, amelyek a helyi lakosok számára az egymásnak ellentmondó információk, illetve sok esetben az információhiány miatt szinte láthatatlanok.

2. *Jogi instrumentalizmus és jogalkalmazói gyakorlatok.* A jogi instrumentalizmus – amely ebben az esetben az állam részéről a jogalkotással és a jogalkalmazással kapcsolatos súlyos visszaéléseket is magában foglalja – nagyon erősen megjelenik az ellenállás nehezítésének, olykor ellehetetlenítésének, illetve a Samsung SDI működésének támogatása érdekében. Az akkumulátoriparági beruházások zavartalan végrehajtását támogató jogi és hivatali környezet, illetve annak változékonysága jól szemlélteti azt, hogy a jogalkotó számára a gazdasági érdekek felülírják a közösség érdekét, illetve a környezeti értékeket ezáltal az egészséges élethez szükséges feltételeket, annak ellenére, hogy ez utóbbit Magyarország Alaptörvénye is védi. Az ellenállás megnehezítésének szempontjából a jogi instrumentalizmus és a jogalkalmazói gyakorlatok kategóriájában megkülönböztettem az akkumulátoriparági beruházások felgyorsítását és megkönnyítését szolgáló jogi és hivatali környezetet, a kivételes kormányzás eszköztárát, a politikai hatalom védelmét szolgáló jogalkotást – mint a Szuverenitásvédelmi hivatalt – valamint az időhúzást, mint rutinszerűen alkalmazott jogalkalmazói gyakorlatot.
3. *A személyes és a civil szerveződést ért megszorítások és atrocitások.* Ezek között az eszközök és közösségi reakciók között találkozhatunk a civilek hiteltelenítésével, rágalmozásával, továbbá a helyi online közösségi platformokhoz való hozzáférés korlátozásával.

Összességében, az államhatalom az ellenállás formális kontrollja és kriminalizációja során a környezeti károk és az ökológiai válság ellen kiálló civileket bünteti ahelyett, hogy a nagyvállalatok környezetszennyező működésének szigorú szabályozásával és e szabályozás

kikényszerítésével a tényleges károkozás ellen tenne valamit. A magyarországi esetben az autoriter politikai környezet, a Samsung SDI zavartalan működésének elősegítése, és a rezisztenciára adott kontroll típusú reakciók együtt járulnak hozzá az ellenállás nehezítéséhez és elnyomásához. Ez egyrészt a helyi közösségben további szorongás és konfliktus forrása, másrészt pedig hozzájárul a környezeti károkozás fennmaradásához és súlyosabbá válásához is, ezáltal a károkozás akár bővített reprodukciójához.

3. A környezeti károkozás és az ellenállás kontrollja hogyan kapcsolódik a környezeti károkozás reprodukciós folyamataihoz?

Az értekezésben bemutatott példák szemléltetik azt, hogy az ellenállás elnyomásának kontrolleszközei a környezeti károkozás bővített újratermelődési folyamataihoz is hozzájárulnak. Hiszen ezek a kontrolleszközök hátráltatják és elnyomják azokat az informális társadalmi kontrollmechanizmusokat, amelyek a környezeti károkat okozó beruházások szabályszerű működését, vagy az ilyen jellegű beruházások felfüggesztését segíthetnék elő vagy kényszeríthetnék ki. Ezekben az esetekben felfedezhetjük az összefüggést a privilégiumok megtartása, valamint a kontrolleszközök kiterjesztése között is. Így a mindenkori politikai és gazdasági elit a társadalmi mobilizáció gyengítésével, a civil társadalom egyre szűkülő mozgásterével, a kriminalizációval, a megfélemlítéssel, vagy az aktivisták ellen elkövetett büntetlenül hagyott bűncselekményekkel további teret enged a különböző iparágak és nagy beruházások környezetpusztító tevékenységeinek.

A magyarországi esetet olyan globális tendenciákhoz is tudjuk kötni, amelyek a környezeti károkozáshoz vezető folyamatok és a károkozás társadalmi kontrollja körül rajzolódnak ki. Ebben egyrészt megjelennek a zöld gazdaság, azon belül is az elektromobilitásra való átállás okozta egyre növekvő környezeti károk, amelyek a lítium bányászattól kezdve az akkumulátor hulladék problematikájáig világszerte sok helyen kiváltják az érintett közösségek ellenállását. Másrészt a környezeti károkozás ellenében kialakult rezisztencia elnyomása olyan globális probléma, amelyben állami és vállalati szereplők próbálják változatos eszközökkel hitelteleníteni, megnehezíteni és ellehetetleníteni az ellenállást. Az ellenállás elnyomásának eszközeivel tehát ráerősítenek a környezeti károkozás piacgazdaság által fenntartott reprodukciós folyamataira. Az esettanulmányból kirajzolódott, hogy a magyarországi civilek kettős szempontból is nehéz helyzetben vannak. Egyrészt az akkumulátor iparági beruházások szabálytalan működésének állam általi elősegítése és a rezisztens társadalmi cselekvés elnyomása miatt. Másrészt pedig az uniós iparpolitika miatt, amelynek az az érdeke, hogy a zöld gazdasággal – így az elektromobilitással és az akkumulátorgyártással – fenntartsa a tőkefelhalmozást, ezért támogatja a magyar kormány akkumulátor stratégiáját. Amíg tehát a természet védelmének és az ökológiai válság súlyosbodásának megakadályozása érdekében az uniós szabályozás nem lép túl a

tőkefelhalmozás logikáján, addig a civilek falakba ütközhetnek anélkül, hogy az Unió érdemi támogatására számíthatnának.

A reprodukciós folyamatok fenntartását az informális kontrollmechanizmusok elnyomásán túl a környezeti károkozás formális kontrolljának – a nemzeti és a nemzetközi szabályozási keretrendszernek – kapitalizmusba ágyazottsága biztosítja. Ezzel kapcsolatban a környezeti károkozás társadalmi kontrolljának még egy implikációja van a környezeti károkozás reprodukciója szempontjából. A dolgozatban felvázolt kontroll-dialektikából az a dichotómia is következik, hogy hiába ismerjük el azt, hogy a formális kontrollmechanizmusok nem tudnak túllépni a gazdasági fejlődés és a kapitalista tőkefelhalmozás logikáján, mégis a meglévő szabályozási keretek fejlesztése és kikényszerítése hozzájárulhatna ahhoz, hogy valamennyire sikeresen avatkozzanak be a reprodukciós folyamatokba. Emellett annak érdekében, hogy meghaladjuk ezeket a szabályozási rendszereket, és a természet önmagáért való értékét, valamint a természet és az ember egységét hangsúlyozó intézkedések születhessenek, az ipari fogyasztói társadalom és a kapitalista gazdasági rendszer olyan alternatíváit kell kidolgozni, amelyek fennmaradása nem függ a folyamatos növekedéstől. Ebben az átmenetben ideális esetben az alulról jövő közösségi kezdeményezések olyan – nemzetközi és a nemzeti szinten a környezeti problémákra egyre érzékenyebben reagáló – jogszabályi környezettel találkoznának, amely elismeri a problémák valódi forrását – a kapitalista tőkefelhalmozást – így túllép a gazdasági fejlődés elsődlegességén.

Ezt az utópisztikus képet többek között a gazdasági és a politikai elit, valamint az ipari fogyasztói társadalmak intézményei és berögzült, mindennapi gyakorlatai is akadályozhatják, amelyek együttesen okozzák a modern társadalmak természettől való elidegenedését. Ez utóbbival kapcsolatban érdemes megfontolnunk Hartmut Rosa (2019) rezonancia (*resonance*) fogalmát, amely segítheti a későmodern kapitalista társadalmak válságaiból való kiút keresését. A fogalom azt a módot írja le – a felgyorsult modern társadalmakban megtapasztalt elidegenedés ellentétpárjaként –, ahogyan természetesen és biztonságosan kapcsolódnánk az időhöz és ezáltal a körülöttünk lévő világhoz. Ezek a kapcsolódások és tapasztalások megérintenek és ezzel együtt változtatnak is minket. Ez a megközelítés megoldást nyújthat a természettől való elidegenedés átfordítására, mert jelzi azt, hogy a természettel való kapcsolódás igénye még a modern társadalmakban is él. Ennek a kapcsolódásnak az újrafelfedezésével, valamint a természettel még összhangban élő vagy valaha összhangban élt kultúrák tapasztalataiból és hagyományaiból tanulva kialakulhatna egy új fajta, körfogásra és kölcsönösségre épülő kapcsolat a természettel, amely nem engedne teret a kapitalizmus és az ipari fogyasztói társadalmak környezetpusztító gyakorlatainak.

Felhasznált irodalom

- Aas, K.F. (2012) “‘The Earth is one but the world is not’: Criminological theory and its geopolitical divisions’, *Theoretical Criminology*, 16(1), pp. 5–20. Available at: <https://doi.org/10.1177/1362480611433433>.
- Abelvik-Lawson, H. (2019) *Indigenous Environmental Rights, Participation and Lithium Mining in Argentina and Bolivia: A Socio-Legal Analysis*. University of Essex.
- ARTICLE 19 Free Word Centre. 2016. *A Deadly Shade of Green : Threats to Environmental Human Rights Defenders in Latin America*.
- ARTICLE 19 Free Word Centre. 2014. *A Dangerous Shade of Green: Threats to Environmental Human Rights Defenders and Journalists in Europe*.
- Balsiger, Philip. 2015. ‘Managing Protest: The Political Action Repertoires of Corporations’. In *The Oxford Handbook of Social Movements*, edited by Donatella Della Porta and Mario Diani, 653–66. Oxford: Oxford University Press.
- Barak, G. (2015) *The Routledge International Handbook of the Crimes of the Powerful*. Available at: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>.
- Bauman, Z. (1998) *Globalization The Human Consequences*. Cambridge: Polity Press.
- Bárd, Petra, Zoltán, Fleck, Anita, Koncsik, Zsolt, Körtvélyesi (2022). Systemic Problems Systemic Infringements: the case of Hungary
- Beizsley, Daniel. (2019). Researching elites at the margins of research ethics frameworks. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*. 9. 37-51.
10.5553/TCC/221195072019009002003.
- Bittle, S. et al. (2018) *Revisiting Crimes of the Powerful. Marxism, Crime, and Deviance*. Edited by S. Bittle et al. Abingdon: Routledge.
- Borbíró, A. (2011) ‘Kriminálpolitika és bűnmegelőzés a késő-modernitásban’.
- Borbíró, A. (2018) ‘Kritikai megközelítések a bűnözés vizsgálatában’, in A. Menyhárd and I. Varga (eds) *350 Éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi kara: A Jubileumi Év Konferenciasorozatának Tanulmányai*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, pp. 420–425.
- Brisman, A. and South, N. (2014) *Green Cultural Criminology. Constructions of Environmental Harm, Consumerism, and Resistance to Ecocide*. Abingdon: Routledge.
- Brisman, A. and South, N. (2019) ‘Green Criminology and Environmental Crimes and Harms’, *Sociology Compass*, 13(1), pp. 1–12. Available at: <https://doi.org/10.1111/soc4.12650>.
- Cohen, S. (1985) *Visions of Social Control Crime , Punishment and Classification*. Polity Press.
- Czifrusz Márton (2022). Akkumulátoripari fellendülés Magyarországon: az értéklánc szereplői, dolgozói és szakszervezeti perspektívák. Friedrich-Ebert-Stiftung, Budapest
- DeKeseredy, W.S. (2011) *Contemporary Critical Criminology*. London and New York: Routledge. Available at: <http://oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199585977.001.0001/oxfordhb-9780199585977-e-006>.
- Dupuy, P.-M. and Vinuales, J.E. (2015) *International Environmental Law* . Cambridge.
- Éltető, A. (2023) *Akkumulátorgyártás Magyarországon*.

- Éltető, A. (2024) 'Miért más? A magyar akkumulátorgyártás sajátos jellemzői : Jogi háttér, környezeti hatások', *Külgazdaság*, 68(7–8), pp. 88–120. Available at: <https://doi.org/10.47630/kulg.2024.68.7-8.88>.
- Fernandez, Luis A. 2008. *Policing Dissent: Social Control and the Anti-Globalization Movement*. Policing Dissent: Social Control and the Anti-Globalization Movement. London: Rutgers University Press. <https://doi.org/10.1080/10282580.2010.517992>.
- Ferrell, J. (2013) 'Tangled up in green: Cultural criminology and green criminology', in N. South and A. Brisman (eds) *Routledge International Handbook of Green Criminology*. Oxfordshire: Routledge, pp. 349–364.
- Ferrell, J., Hayward, K. and Young, J. (2008) *Cultural Criminology: an invitation, Cultural Criminology. An Invitation*. London: Sage.
- Fleck, Z. (2014) 'I. Jog és társadalom, jogszociológia', (Tamanaha 2010).
- Fleck, Z. (2016) 'A hatalom korlátozása'.
- Fraser, Nancy (2024). *Kannibál kapitalizmus. Hogyan falja fel a rendszer a demokráciát, a gondoskodást, és a bolygót, és hogyan tudunk tenni ellene?* Budapest: Bázis könyvek.
- Gagyí Ágnes. 2024. CATL, capitalist strategies and emerging state-capital alliances. The case of CATL in Hungary. Tni.org, november 7. <https://www.tni.org/en/article/catl-capitalist-strategies-and-emerging-state-capital-alliances> 2025.04.14.
- Gagyí, Ágnes., Gerőcs Tamás, Szabó Linda (2024). Hungary's reindustrialization: Hedging geopolitical conflicts? *Second Cold War Observatory*. <https://www.secondcoldwarobservatory.com/dispatch-2024-6>
- Garland, D. (2001) *The Culture of Control*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Global Witness (2019) *Enemies of the State? How governments and business silence land and environmental defenders*. https://gw.cdn.ngo/media/documents/Enemies_of_the_State.pdf
- Global Witness (2024) *Missing voices: The violent erasure of land and environmental defenders*
- Global Witness 2023. Report overview <https://globalwitness.org/en/campaigns/land-and-environmental-defenders/in-numbers-lethal-attacks-against-defenders-since-2012/>
- Győrffy, D. (2023) 'Az akkumulátorhulladék sorsa: szabályozás és technológia', *Külgazdaság*, 67(11–12), pp. 3–27. Available at: <https://doi.org/10.47630/kulg.2023.67.11-12.3>.
- Hall, M. (2015) *Exploring Green Crime. Introducing the Legal, Social and Criminological Contexts of Environmental Harm*. London: Palgrave Macmillan.
- Halsey, M. and White, R. (1998) 'Crime, Ecophilosophy and Environmental Harm', *Theoretical Criminology*, 2(3), pp. 345–371. Available at: <https://doi.org/0803973233>.
- Hartmut Rosa (2019). *Resonance. A Sociology to Our Relationship to the World*. Polity Press
- Irk, Ferenc. 2016. 'Zöldkriminalológia: szemlélet, súlypontok, irányzatok'. In Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 53. (2016) 9-24.
- Knox, J.H. and Pejan, R. (2018) *The Human Right to a Healthy Environment*. Cambridge: Cambridge University Press. Available at: <https://doi.org/10.6007/ijarbss/v6-i9/2326>.
- Luke, Timothy W. 1995. 'On Environmentality : Geo-Power and Eco-Knowledge in the Discourses of Contemporary Environmentalism'. *Cultural Critique The Politi* (31): 57–81.

- Lynch, M.J. (1990) 'The Greening of Criminology: A Perspective on the 1990s 2.', *Critical Criminology*, 3–4, pp. 11–12.
- Lynch, M.J. *et al.* (2013) 'Is it a crime to produce ecological disorganization? why green criminology and political economy matter in the analysis of global ecological harms', *British Journal of Criminology*, 53., pp. 997–1016. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-319-18081-6_7.
- Lynch, M.J., Stretesky, P.B. and Long, M.A. (2018) 'Green criminology and native peoples: The treadmill of production and the killing of indigenous environmental activists', *Theoretical Criminology*, 22(3), pp. 318–341. Available at: <https://doi.org/10.1177/1362480618790982>.
- Martinez-Alier, J. *et al.* (2016) 'Is there a global environmental justice movement?', *Journal of Peasant Studies*, 43(3), pp. 731–755. Available at: <https://doi.org/10.1080/03066150.2016.1141198>.
- Molnár Tamás. 2021. A 'zöld' kriminológia jelentősége és aktualitása IUSTUM AEQUUM SALUTARE 17 : 2 pp. 269-283., 15 p.
- Nádasi Mária. 2004. Dokumentumelemzés. In.: Falus István (szerk.) Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe. 317-330.
- Peterson, Abby, and Mattias Wahlström. 2015. 'Repression: The Governance of Domestic Dissent'. In *The Oxford Handbook of Social Movements*, edited by Donatella Della Porta and Mario Diani, 634–52. Oxford: Oxford University Press.
- Polányi Károly. 2004. *A Nagy Átalakulás Korunk Gazdasági És Politikai Gyökerei*. 2. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Polyák, Pálma (2024.) Battery supremacy. Hungary's role in Europe's EV industry. Phenomenal World, július 27. <https://www.phenomenalworld.org/author/palma-polyak/> 2025.08.14.
- Potter, G. (2014) 'The Criminogenic Effects of Environmental Harm: Bringing a "Green" Perspective to Mainstream Criminology', in T. Spapens, R. White, and M. Kluin (eds) *Environmental Crime and its Victims. Perspectives within Green Criminology*. Ashgate, pp. 7–22.
- Rojas-Páez, G. (2014) 'Whose Nature ? Whose Rights ? Criminalization of Social Protest in a Globalizing World', *Onati Socio-Legal Series*, 1, pp. 1–12.
- Rothe, D.L. and Friedrichs, D.O. (2014) *Crimes of globalization, Crimes of Globalization*. London and New York: Routledge.
- Ruggiero, V. (2015) *Power and Crime*. Routledge.
- Ruggiero, V. and South, N. (2010) 'Critical Criminology and Crimes Against the Environment', pp. 245–250. Available at: <https://doi.org/10.1007/s10612-010-9121-9>.
- Scheidel, Arnim, Daniela Del Bene, Juan Liu, Grettel Navas, Sara Mingorría, Federico Demaria, Sofía Avila (2020) 'Environmental Conflicts and Defenders: A Global Overview'. *Global Environmental Change* 63 (April). <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102104>.
- Scheidel, A. *et al.* (2020) 'Environmental conflicts and defenders: A global overview', *Global Environmental Change*, 63(April). Available at: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102104>.
- Scott, J.C. (1985) *Weapons of the Weak Everyday Forms of Peasant Resistance*.

- South, Nigel (2009) 'The Greening of Criminology', in E. Carrabine et al. (eds) *Criminology: A Sociological Introduction*. 2. Abingdon: Routledge, pp. 313–330.
- Sutherland, E.H. (1949) *The White Collar Crime*. New York: Dryden.
- Temper, L., Bene, D. del and Martinez-Alier, J. (2015) 'Mapping the frontiers and front lines of global environmental justice: The EJAtlas', *Journal of Political Ecology*, 22(266642), pp. 254–278.
- Vegh Weis, Valeria (2017) *Marxism and Criminology. A History of Criminal Selectivity*. Leiden: Brill.
- Walters, R. (2018) 'Green criminologies', in P. Carlen and L.A. Franca (eds) *Alternative Criminologies*. Oxon és New York: Routledge, pp. 165–181.
- White, R. (2009) 'Researching Transnational Environmental Harm: Toward an Eco-Global Criminology', *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 33(2), pp. 229–248. Available at: <https://doi.org/10.1080/01924036.2009.9678807>.
- Zachar Zalán. 2020. 'A Környezetkárosítás-Bűncselekmény Kriminálstatisztikai Mutatói És Az Elkövetők Szociálgeográfiai Vizsgálata'. *Belügyi Szemle* 68 (1): 33–51. <https://doi.org/10.38146/bsz.2020.1.2>.
- Zaitch, D., Boekhout van Solinge, T. and Müller, G. (2014) 'Harms, crimes and natural resource exploitation: A green criminological perspective on land-use change', in B. Maarten, P. Lorenzo, and E. Mostert (eds) *Conflicts over Natural Resources in the Global South*. London: CRC Press, Taylor & Francis Group, pp. 91-108.

A szerző témában megjelent publikációi:

Szalai Alida (2025) *A környezeti károkozás társadalmi kontrollja: az ellenállás kontrollja egy magyarországi esettanulmány tükrében*. KRIMINOLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK (megjelenés alatt)

Szalai Alida (2023) *Hatalom és az ellenállás dinamikái a környezeti károkozás kontrolljában: akkumulátorgyárak zöld-kulturális kriminológiai megközelítésben*. KRIMINOLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK 83. pp. 153-168., 16 p.

Szalai Alida (2021) *A social control perspective for the study of environmental harm and resistance* In: Weis, Valeria Vegh Criminalization of Activism: Historical, Present, and Future Perspectives. London, Egyesült Királyság / Anglia: Routledge pp. 30-41., 12 p.

Szalai Alida (2020) *Gazdasági érdekek és marginalizált közösségek a globális délen: a környezeti károkozás által kiváltott ellenállás kontrollja*. KRIMINOLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK 80 pp. 197-209., 13 p.